

Висновки. Отже, торговельне підприємство, як і будь-який ринковий суб'єкт, перебуває і функціонує в середовищі. Як суб'єкт розподільних процесів торговельне підприємство має фінансові відносини з іншими суб'єктами підприємництва й усіма ланками фінансової системи держави. Система цих відносин утворює суттєву складову зовнішнього середовища підприємства – фінансове оточення. Цей вид зовнішнього фінансового середовища не має індивідуальних особливостей прояву щодо конкретного підприємства. Воно характеризує систему умов, що проявляються на макрорівні, і факторів, які впливають на організацію, форми й результати фінансової діяльності підприємства в довгостроковому періоді, здійснювати прямий контроль над якими воно не має можливості. До того ж у формуванні умов фінансового оточення істотну роль відіграє державна фінансова політика та державне регулювання фінансової діяльності підприємства.

Тому завдання дослідження фінансового оточення не повинне бути завершеним констатацією фактичного або попереднього стану факторів. Подальші дослідження мають бути спрямовані на систематизацію фінансових факторів і визначення тих тенденцій, які характерні для зміни стану окремих важливих факторів з метою передбачення напряду їх розвитку, а отже, загроз і можливостей для підприємства.

Список літератури

1. Рижкова Г.А. Систематизація факторів внутрішнього і зовнішнього середовища торговельного підприємства для подальшого аналізу / Г.А. Рижкова // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 339-344.
2. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. / Л.О. Омелянович [та ін.]. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. – 281 с.
3. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. / О.О. Терещенко [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2006. – 312 с.
4. Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

УДК 336.77

Секіріна Н.В., канд. екон. наук, доц. (ДонНУЕТ, Донецьк)

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті проведено дослідження проблем визначення сутності кредиту та розроблено рекомендації щодо вдосконалення класифікації кредитів для цілей управління кредитною діяльністю банку.

Ключові слова: кредит, кредитна операція, позичка.

Кредитні операції займають важливе місце в структурі активних операцій банку, є найбільш прибутковими та ризиковими статтями банківського бізнесу. Успішне кредитування в умовах нестабільного та недосконалого законодавства значною мірою залежить від ефективності менеджменту кредитної діяльності, гнучкої системи управління кредитним портфелем, на які впливають достовірність і своєчасність бухгалтерської інформації, що є підсистемою управління.

Банківський кредит завжди привертав увагу як теоретиків-дослідників, так і фахівців. Проблема його існування та використання присвячено низку спеціальних робіт А. Сміта, Д. Рікардо, А. Тюрго, Дж. Моля, Дж. Ло, Г. Маклеода, Й. Шумпетера, О.Г. Коренєвої, Г.В. Олешко та ін. У той же час детальне дослідження їх праць показало, що до цього часу не розроблено уніфікованої класифікації кредиту, як запоруки ефективного управління такими операціями.

У цьому зв'язку метою статті є дослідження сучасного стану класифікації кредитів і кредитних операцій банківських установ і розробка рекомендацій щодо її вдосконалення.

Ураховуючи вищезазначену мету, у статті будуть вирішені завдання стосовно визначення сутності кредиту, дослідження його класифікаційних ознак з орієнтацією на розробку уніфікованої класифікації для цілей управління.

Кредит, як економічна категорія, виник на певному етапі розвитку суспільства як явище не випадкове, обумовлене існуванням товарно-грошових відносин. Історична наука стверджує, що кредит був відомий ще три тисячі років тому в Ассирії, Єгипті, Вавилоні. Починаючи з XII століття діяла комплексна система торговельного кредиту в Європі. Активне застосування кредиту було притаманне і середньовічній торгівлі на території сучасної України. Дослідження вченими Львівської міської книги за 1382-1389 рр. свідчить про досить розвинені кредитні відносини, що мали форму позичання грошей під заставу зі сплатою відсотків. У цілому кредитні операції відносяться до найбільш старих і традиційних для банків.

Із розвитком кредитних відносин і підвищенням їх ролі в житті суспільства кредит усе більше привертав увагу до себе вчених. До найбільш відомих економічних шкіл, що зробили значний внесок у вивчення кредитних операцій, визначення їх суті, встановлення взаємозв'язку з іншими економічними процесами відносяться натуралістична та капіталоутворювальна школи, яскравими представниками яких є А. Сміт, Д. Рікардо, А. Тюрго, Дж. Моль, Дж. Ло, Г. Маклеод, Й. Шумпетер [1].

У XIX ст. англійський економіст Г. Маклеод розглядав банки як «фабрики кредиту». Він зазначив, що поряд із великим примноженням капіталу, що забезпечують кредити, є і великі загрози, тобто ризики. Вченим вперше були визначені завдання з нейтралізації можливих кредитних ризиків і методи управління ними.

Й. Шумпетер вважав кредит і банки рішучими факторами розвитку виробництва, здатними запобігати економічній кризі.

Сучасна наукова думка стосовно теорії кредиту також розвивається по шляхом синтезу окремих ідей натуралістичної та капіталоутворювальної теорії. О.Г. Коренєва дає визначення кредиту, як виду економічних відносин, що ви-

никають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів і використання їх на умовах повернення та оплати. Схоже визначення кредиту наводить Г.В. Олешко, яка трактує його як економічні відносини між юридичними і фізичними особами і державами з приводу перерозподілу вартості на основі повернення та виплати відсотка. Поширеним серед вчених є тлумачення кредиту як виду суспільних відносин, які виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів на основі платності, добровільності, повернення, строковості.

Аналіз думок вчених дає змогу зробити висновок, що існують два підходи до визначення суті кредиту:

- ототожнення кредиту з цінністю, яка передається одним економічним суб'єктом іншому;
- ототожнення кредиту з певним видом економічних відносин, що формуються в суспільстві.

Видачу кредитів забезпечують кредитні операції банківської установи.

Визначення поняття кредитних операцій подано в Законі України «Про банки та банківську діяльність», де сказано, що це вид активних операцій банку, які пов'язані з: розміщенням залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик; організацією купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; здійсненням операцій на ринку цінних паперів від свого імені; наданням гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; наданням факторингових і лізингових послуг, операцій репо; розміщенням депозитів.

Згідно зі статтею 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», кредитні операції, що полягають у розміщенні залучених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, можуть здійснювати виключно кредитні установи.

У цьому зв'язку можна зробити висновок, що кредитні операції належать виключно до банківських операцій.

Питання надання, використання та погашення банківських кредитів регулюються Господарським і Цивільним кодексами, а також рядом інших законів, що закріплюють правовідносини в сфері кредитних операцій.

У статті 345 ЦКУ кредитні операції розглядаються як операції, які полягають у розміщенні банками від свого імені, на власних умовах і на власний ризик залучених коштів юридичних осіб (позичальників) і громадян. Слід зазначити, що ЦКУ дуже коротко та неякісно описує ознаки кредитів. Кредитним взаємовідносинам у Цивільному кодексі України присвячена глава 71. Статтею 1054 цієї глави передбачено, що на основі кредитного договору банк зобов'язаний надати кредит на певних умовах і в певному розмірі, а позичальник – повернути кредит і сплатити проценти за користування ним. Відповідно до статті 1055 цього ж кодексу, кредитний договір може бути складений у письмовій формі, в іншому випадку він вважається недійсним. Поняття кредитної операції, з правової точки зору, в роботі пропонується визначати шляхом окремого переліку кредитних операцій, які мають право здійснювати банки відповідно до чинного законодавства тієї чи іншої країни [2].

Критичний аналіз точок зору різних авторів з питань сутності кредитних операцій показує, що більшість з них додержуються визначення, яке запропоноване в Законі «Про банки та банківську діяльність» та Положенні № 279. Однак вчений А.М. Герасимович розглядає кредитні операції банку як укладання кредитної угоди за умови надання позики або угоди про взятє банком на себе зобов'язання щодо видачі кредиту, купівлі позики, яке супроводжується записами в балансі кредитора і позичальника.

Т. Кривцова та Н. Гончарова визначають кредитні операції як активні банківські операції, пов'язані з наданням кредиту або взяттям зобов'язань (гарантій, поручительства, авалю), які в разі їх виконання приведуть до фактичної передачі коштів на кредитній основі.

Проведений аналіз визначень терміна «кредитні операції» дозволив з'ясувати таке:

- кредитні операції часто ототожнюються з поняттям «кредит»;
- зміст кредитних операцій обмежується операціями наданням коштів або взяттям зобов'язань і не включають до нього міжбанківські активні операції та факторингові операції;
- у вітчизняній літературі кредитні операції висвітлюються узагальнено, без визначення специфіки їх проведення на окремих сегментах кредитного ринку.

Таким чином, економічну категорію «кредитні операції банків» визначимо як вид банківської діяльності у сфері розміщення та залучення вільних кредитних ресурсів, що спрямований на одержання прибутку й охоплює різноманітні види кредитних угод, що здійснюються на міжбанківському та внутрішньому банківському кредитному ринку. Наведене визначення узагальнює та підсумовує думки багатьох авторів, до того ж воно не суперечить визначенню кредитних операцій у чинному законодавстві.

Одним із важливих теоретичних і практичних питань удосконалення обліку та внутрішнього контролю діяльності банків є формування науково обґрунтованої класифікації кредитних операцій. Спочатку розглянемо основні підходи щодо класифікації банківського кредиту.

У науково-економічній літературі існують різні точки зору на класифікацію кредиту. До найбільш поширеної належить класифікація, розроблена групою вчених економістів Київського державного економічного університету й Тернопільського інституту народного господарства на чолі з доктором економічних наук А.Н. Морозом [3]. Ці вчені класифікують кредити за такими ознаками:

- призначення та характер використання позикових коштів;
- наявність і характер забезпечення;
- строки використання;
- методи надання та способи погашення;
- характер і спосіб сплати відсотка;
- кількість кредиторів.

За призначенням і характером використання позикових коштів виокремлюють: позички торгово-промисловим підприємствам; позички під нерухомі-

мість; споживчі кредити; сільськогосподарські позички; контокорентний кредит; кредит під цінні папери; кредити, пов'язані з вексельним обігом; міжбанківські позички; позички небанківським фінансовим установам; позички органам влади.

Як видно з наведеного переліку кредитів, їх неможна однозначно віднести до вказаного критерію. Так, більшість вказаних кредитів враховують не призначення, а суб'єкта кредитування. У свою чергу, позички під нерухомість, цінні папери, пов'язані з вексельним обігом, контокорентний кредит характеризуються наявністю відповідного забезпечення. Зазначені види кредитів напряму не вказують на призначення й характер використання, тому вважаємо за необхідне запропонувати такий критерій класифікації, замість класифікації за призначенням і характером використання позикових коштів, як за суб'єктами кредитного процесу:

а) міжбанківські кредити;

б) кредити суб'єктам господарської діяльності (юридичним особам і приватним підприємцям), цей різновид кредитів можна конкретизувати за галузями та секторами економіки;

в) кредити фізичним особам, що не є суб'єктами підприємницької діяльності;

г) позички небанківським фінансовим установам;

д) кредити органам влади.

Інші зазначені кредити доцільно віднести до різновидів кредитів за ступенем забезпеченості.

За наявністю та характером забезпечення виокремлюють: забезпечені (ломбардні) позички; незабезпечені (бланкові) кредити.

Відповідно до вищезазначених зауважень, вважаємо за доцільне конкретизувати види забезпечених позичок, до яких віднесемо:

- позички під нерухомість;
- позички під товарно-матеріальні цінності;
- кредити під автотранспорт;
- кредити під цінні папери;
- кредити, пов'язані з вексельним обігом;
- кредити під гарантію;
- кредити під заставу страхування.

Таким чином, основна маса банківських кредитів видається під забезпечення, що є одним із принципів банківського кредитування.

Формами забезпечення зобов'язань з повернення кредиту, як видно з наведеного переліку, можуть бути:

- застава майна позичальника;
- гарантія або порука;
- договір страхування відповідальності позичальника за непогашення зобов'язаності за позичкою;
- цінні папери.

Незабезпечені (бланкові) позички, що називаються в банківській практиці довірчими, надаються тільки під зобов'язання позичальника погасити позичку.

Ці кредити пов'язані з великим ризиком для банку, тому потребують ретельнішої перевірки кредитоспроможності позичальника та видаються під більш високий відсоток.

За термінами використання (терміновості) позички підрозділяють на:

- термінові;
- безстрокові (до запитання);
- прострочені;
- відстрочені.

Термінові - це позички, які надаються банком на строк, зафіксований за згодою з позичальником. Вони бувають трьох видів: короткострокові – до 1 року; середньострокові – від 1 до 3 років; довгострокові – понад 3 років. Така класифікація сьогодні не є актуальною, адже з позицій міжнародних стандартів обліку, як основи формування інформаційної системи банку, є поділ позичок на короткострокові (до 1 року) і довгострокові (більше 1 року).

До безстрокових належать позички, що видаються банком на невизначений строк, тобто так звані позички до запитання. Позичальник зобов'язаний погасити таку позичку за першою вимогою банку. Якщо ж банк не вимагає повернення, то кредит погашається за розсудом позичальника.

Простроченими вважаються позички, за якими минули строки повернення, установлені в кредитному договорі між банком і позичальником. Такі позички враховуються окремо.

Відстрочені – це позички, за якими на прохання позичальника банком ухвалено рішення про перенесення на пізніший час строку повернення кредиту. Відстрочка погашення позички оформляється звичайно шляхом додаткової угоди до основного кредитного договору та супроводжується встановленням більш високої процентної ставки.

За характером і способом сплати відсотка виокремлюють позички з:

- фіксованою процентною ставкою;
- рухомою процентною ставкою;
- сплатою відсотків у міру використання позикових коштів (звичайні позички);
- сплатою відсотка одночасно з одержанням позикових коштів (дисконтний кредит).

У наш час такий критерій не можна вважати актуальним, адже процентна ставка за кредит напряду залежить від облікової ставки НБУ і невиконання банком граничної межі відношення ставки по кредиту до базової ставки призводить до фінансових санкцій з боку НБУ.

За кількістю кредиторів позички поділяють на:

- надані одним банком;
- синдиговані (консорціальні) кредити;
- паралельні.

Найпоширенішими є позички, що видаються одним банком.

Синдиговані кредити видаються банківським консорціумом, у якому один із банків бере на себе роль менеджера, збирає з банків-учасників необхідну для клієнта суму ресурсів, укладає з ним кредитний договір і видає позичку.

Провідний банк (менеджер) займається також розподілом відсотків. За операції, пов'язані із синдикованим кредитуванням, банк-менеджер (глава консорціуму) одержує відповідну винагороду. Паралельні позички припускають участь в їх наданні декількох банків. Тут кредит одному позичальникові видають різні банки, але на тих самих же узгоджених умовах. Зазначений перелік вважаємо за необхідне доповнити таким критерієм, як класифікація за видами валюти, адже, як вже зазначалось вище, кредит може надаватись як у національній, так і в іноземній валюті.

Таким чином, запропоновані нами рекомендації дозволять оптимізувати механізм класифікації кредитів банківських установ і сформує більш упорядковану систему для організації аналітичного обліку цих операцій. Перспективами подальших досліджень є розгляд проблем оцінки кредитних операцій, документування процесів видачі й погашення кредиту та формування звітності про кредитний портфель.

Список літератури

1. Васюренко О.В. Банки і банківські операції / О.В. Васюренко. – К.: Знання, 2007. – 352 с.
2. Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика / Л.М. Кіндрацька. – К.: КНЕУ, 2002. – 454 с.
3. Мороз А.М. Банковские операции / А.М. Мороз. – К.: КНЭУ, 2007. – 476 с.

УДК 351.45:330

Стефаненко М.М., д-р екон. наук, проф.,

Філенко А.С. (РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»,
Сімферополь)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто концептуальні засади вдосконалення системи оподаткування підприємств в Україні. Проаналізовано заходи щодо оптимізації податкового навантаження.

Ключові слова: *система оподаткування, податки, податкові пільги, Державна податкова служба.*

Українська податкова система є однією з найбільш складних і найменш ефективних не тільки з-поміж країн із розвинутою ринковою економікою, а й у глобальному порівнянні, що регулярно підтверджують міжнародні звіти та рейтинги, дослідження вітчизняних економістів, а також оцінки інвесторів, що працюють в Україні.

У рейтингу податкових систем Paying Taxes 2011, підготовленому Світовим банком спільно з PriceWaterhouseCoopers, Україна посіла 181 місце зі 183 досліджуваних країн [7].